

2013

Analiză ti ăndrepturli shi
informarea ti comunitătsli
etnitsi tu sfera a mediumilor tu
Republica Machidunia

Marina Tuneva

Conținuri

Introducere.....	2
Țndrepturi a comunităților etnice tu sfera a mediumilor - instrumenti internaționali.....	3
Analiză a regulativălei tu RM.....	8
Cadru general tu mediumii a ma njitor comunități.....	111
Mediumi a comunităților etnice - situații shi problemei	133
<i>a) Mediumi tu limba arbinishească</i>	14
<i>b. Mediumi tu limba ănturtsească.....</i>	155
<i>c. Mediumi tu limba a Romilor.....</i>	17
<i>d. Mediumi tu limba armănească.....</i>	188
<i>e. Mediumi tu limba sârbească.....</i>	19
<i>f. Mediumi tu limba a Boshnjator.....</i>	211
<i>g. Țndrepturi a comunităților etnice cari nu sunt adusi a minti tu Constituția</i>	222
Concluzii generale shi dimăndări	233

Introdutsiri

Focuslu alishtei Analizã eara determinat dupu adratili consultatsii shi colaborarea deadun anamisa di autorlu alushtui documentu shi reprezentantsãlji a Aghentsiiljei ti realizari a ãndrepturor a comunitãtslor ali Republica Machidunia shi Misia al OSCE di Departmentul ti tinjiseari a ãndreptului. Ma concret, Analiza eara adratã dupu tsãnearea a sesiiljei tsi u organizã Aghentsia ti realizari a ãndrepturor a comunitãtslor, cu sustsãniri di la Misia al OSCE di Scopia, tu chirolu di 28.02.2013 pãnã 1.03.2013, Mavruva, la cari ca un di prioritetili eara determinatã shi lipsitura di ahtari turlii di analizã. Ma exact, situatsia cu mediumili ti public informari shi ãndrepturli shi tretmanlu a comunitãtslor etnitsi cari suntu ma niheam di 20% di populatsia totalã tu Republica Machidunia ti informari a mediumilor s-determinã ca unã di temili printsipali ti tsãneari forum partitsipativ anlu 2013 di parti atselor cari partitsipea la aestu evenmentu. Tema alishtei Analizã, cum shi a ljei concluzii shi dimãndãri eara obiectu a discusiiljei a forumlui partitsipativ tsi lu organizeadzã Aghentsia pi 20 di ciarshar, anlu 2013, Scopia.

Scupolu a Analizãljei eara s-da explicari ti situatsia tu aestã sferã, cu adrari analizã a instrumentilor internatsionali ãn ligãturã cu ãndrepturli a comunitãtslor etnitsi tu sfera di mediumili, analizã a regulativãljei tu Republica Machidunia, cum shi cadur ghegeneral ti mediumili a ma njitslor comunitãts tu statlu. Pi ninga atsea, analiza avea ti scupo shi ma concret s-u prezenteadzã situatsia shi problemili cu mediumili a comunitãtslor etnitsi, cum shi cu raporturli a jurnalishsãlor ti comunitãtsli etnitsi tu statlu. Cu scupo s-da un limbid cadur, easti asiguratã analizã ghegeneralã a situatsiiljei cu mediumili pi limba arbinisheascã¹, ãnturtseascã, pi limba a Romilor, pi armãneashti, sãrbeashti shi pi limba a Boshnjatslor, a pi shcurtu suntu loati tu videari shi ãndrepturli tu sfera di mediumili a comunitãtslor etnitsi cari explisit nu suntu adusi a minti tu Preambula a Constitutsiiljei. Dupu adrata analizã shi loari tu videari a situatsiiljei realã, suntu asigurati concluzii shi dimãndãri ti adrari ma buni conditsii shi niintari a situatsiiljei tu sfera a mediumilor.

Tu contextu metodologhic, protseslu ti ãndridzeari a Analizãljei achicãsea bãgari actsentu detal pi cercetãrli pãnã tora, evenmenti, proecti shi activitãts tu sfera a mediumilor a comunitãtslor tu Republica Machidunia shi informarea ti comunitãtsli etnitsi. Easti realizatã desk-cercetari ti idghili ãntribãri (cu adunari dati, informatsii, documenti, raporturi, practichi

¹ Tu analiza a cadurlu ghegeneral ti mediumili a ma njitslor comunitãts suntu loati tu videari shi mediumili pi limba arbinisheascã, cu scupo s-adarã comparari cu situatsia tu mediumili pi limbili a ma njitslor comunitãts etnitsi tu statlu.

europeni, exempli pozitivi di alti stati, regulativă, shi ashi ma anclo). Cu scupo ma realistic s-prezenteadză cadurlu ti situatsia tu sfera a mediumilor eara ăndreapti shi realizati giunitati structurati intervuiu cu reprezentantsă a sectorului tsivil - cari pricad a comunitătslor etnitsi tu Republica Machidunia, cum shi cu reprezentantsă a organului coordinativ a programăljei MEDIANE (Mediumi tu Europa ti diverzitati, incluzivitati shi antidiscriminari) a Consiliulu ali Europa shi Unia Europeană, a curi membru easti shi autorlu a Analizăljei. Tuti intervuiu sunt realizati tu chirolu anamisa di meslu mai shi ciarshar, anlu 2013. Tsicara ca Analiza nu da apandăsi pi tuti ăntribări di aestă sferă, iara aestă analiză spuni iu poati s-determineadză problemili, cum shi s-caftă vără apandăsi ti problemili.

Ăndrepturli a comunitătslor etnitsi tu sfera di mediumili - instrumenti internatsionali²

Standardili actuali ti ăndrepturli a minoritătslor natsionali³ tu ună sotsietati sunt parti di contseptul ti ăndrepturli a omlui. Scljeama, cafı ună analiză ti realizari a ăndrepturlor a comunitătslor etnitsi lipseashti s-u ljea tu videari realizarea a unui ma largu corpus di ăndrepturi umaniteshtsă tu ună sotsietati concretă, shi atsea: ăndreptu ti egalitati shi libertati di discriminari di cari tsi s-hibă turlii, ăndreptu ti liber expresionari, liber adunari shi asotsiari, cum shi alanti ăndrepturi atselor cari pricad a minoritătslor natsionali.

Scupolu dit soni a tutulor ăndrepturi umaniteshtsă easti complet shi liber developari a potentsialui a cafı unăi individuă tu sotsietatea, tu conditsii di complet egalitati. Contseptul a dishclisăljei shi liberă sotietati tsivilă easti integrari a tutulor individui, iu s-cad shi atselji cari pricad a minoritătslor natsionali shi lingvistitsi. Ăndreptul ti comunicatsii pi limba di dadă, tu bana privată shi publică, easti di importantsă fundamentală ti atselji cari pricad a minoritătslor natsionali ta s-poată liber s-developeadză ca persoani.

Instrumentili internatsionali ti ăndrepturli a omlui cu modusi diferenti shi tu contextu diferentu li garanteadză ăndrepturli lingvistitsi, ăndreptul liber s-expresioneadză shi alti

² Tu continuitet a analizăljei easti dată shcurtă videari a nai ma importantilor instrumenti internatsionali cu cari s-reguleadză ăndrepturli a minoritătslor natsionali tu sfera a mediumilor. Parti di aesti instrumenti sunt ănsimnati shi ratificati di parti ali Republica Machidunia, ună parti di eali nu au caracter obligator-yiuristic, a suntu parti di sistemlu a standardilor internatsionali ti ăndrepturli a omlui shi libertati.

³ Tu aestu documentu terminlu "minorităts natsionali" s-ufiliseashti tu contextu a ăndreptului internatsional. Tu tuti părtsă a textului iu s-zburashti ti situatsia tu Republica Machidunia va s-ufilisească terminili "comunităts etnitsi" ică "comunităts cari nu suntu multsimi", cu tsi s-ljea tu videari amandmanili constitutsionali apucheati tu Republica Machidunia a curi bază easti Contractul di Ohărda.

ãndrepturi atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali. Di unã parti, limba easti caracteristicã personalã a indivuduilor ligatã cu identitatea a lor. Di altã parti, limba shi liber expresionarea shi comunicatsia lji da posibilitati a individuãljei s-realizeadzã ca persoanã cari pricadi a vãrnui organizatsii icã asotsiatsii tu sotsietatea, tsi easti di importantsã esentsialã ti functsionari a unãi sotsietati democraticã, shi ashitsi, tu multi situatsii s-fatsi ãntribari cu caracter public.

Tuti instrumenti internatsionali determineadzã ca ãndrepturli a omlui suntu univerzali shi ca fãrã di altã lipseashti s-practicheadzã egal ti tuts shi fãrã cana discriminatsii. Cu eali suntu prividzuti mash njic numir di situatsii cãndu a statlui lji easti datã izini ti bãgari limit: cãndu nu s-tinjisescu alti ãndrepturi individuali shi libertati icã tu situatsii cãndu atsea poati s-facã znjii pi sãnãtatea publicã, sigurantsa icã alti valori fundamentali a sotsietatiljei democraticã. Izinea ti limitarea s-explicheadzã multu restrictiv tu ãndreptul internatsional.

Tu un stat democratic cari s-alumtã ti tinjiseari a ãndrepturlor a omlui a cafi unãi individuã, aesti ãntribãri lipseashti complet s-hibã determinati cu regulativã leghislativã shi s-hibã obiectu a unãi ghini minduitã politicã publicã. Nisuxeslu ta s-agiungã balans tu realizarea a ãndrepturli a omlui, tu sotsietãtsli multiculturali poati s-hibã ispeti ti tenzii interetnitsi.

Articolu 1 a *Declaratsiiljei univarzalã ti ãndrepturli a omlui*⁴, ti tinjiseari a dignitatiljei a tutulor persoani easti contseptu fundamental pi a curi bazã suntu adrati tuti standardi internatsionali ti ãndrepturli a omlui shi libertatea. Cu articolu 1 a *Declaratsiiljei* s-determineadzã ca "tuti persoani s-fac liberi shi egali tu dignitatea shi ãndrepturli..." Aestu articol easti fimelji pi a curi bazã suntu adrati shi regulili ti ãndrepturli lingvistitsi atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali. ãndreptul pi dignitati a cafi unãi individuã achicãseashti shi ãndreptu ti tinjiseari a a lui/a ljei identitati, a un di aspectili esentsiali a identitatiljei easti limba cari u zburashti atsea persoanã. Seljeama, tinjisearea a ãndrepturlor lingvistitsi a persoanilor cari bãneadzã tu unã sotsietati easti parti di tinjisearea a a lor ãndreptu fundamental ti dignitati ca persoani.

Articolu 2 a *Pactului internatsional ti ãndrepturi tsivili shi polititsi*⁵ di statili ãnsimnitoari alushtui Pactu caftã s-asigureadzã tinjiseari a ãndrepturlor a omlui a tutulor indivudu cari bãneadzã pi a lor teritorii shi s-cad sum a lor competentsii yiuristicã "...fãrã diferentsã di itsi s-hibã diverzitati, nai ma multu ãn ligãturã cu rasa, buiaua a chealiljei, sexul, *limba*, pitea, minduearea politicã icã cafi unã altã mindueari, origina natsionalã icã sotsialã, avearea, neashtirea icã altu status". Articolu 19 di aestu Pactu u garanteadzã libertatea ti expresionari a tutulor indivudu, cari nu mash tsi lu garanteadzã ãndreptul ti pitritseari shi aprucheari informatsii shi idei fãrã diferentsã a sinurlor, ma, idghea ashitsi lu garanteadzã ãndreptul atsea s-u adarã pi

⁴ The Universal Declaration of Human Rights, <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

⁵ International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

medium ică limbă ashî cum elji va s-aleagă. Aoatsi easti importantă s-aducă aminti shî atsea ca ăndreptul ti lărdzeari shî ti aprucheari informatsii nu easti ligat mash cu mediumili, ma shî cu comunicatsia directă anamisa di individuili - cari pricad a unăi comunitati. Ashitsi, cu articurli 21 shî 22 di idghul documentu s-garanteadză shî libertatea ti asotsiari shî adunari atselor cari pricad a unăi comunitati. Dupu atsea, articolu 27 di Pactul internatsional ti ăndrepturli tsivili shî polititsi easti importantă regulă pi cari direct s-bazeadză ăndrepturli lingvistitsi a minoritătlor natsionali. Tu ea s-actsenteadză ca "a persoanilor cari pricad a ... minoritătlor, nu poati s-lă si facă negatsii pi ăndreptul, tu comunitati cu alantsă cari pricad tu a lor grupi, s-u ... ufilisească limba a lor". Pactul internatsional easti ratificat di parti ali Republica Machidunia pi 18 di yianar, anlu 1994.

Articolu 2(1) a *Declaratsiiljei a Natsiunilor uniti ti ăndrepturli a persoanilor cari pricad a minoritătlor natsionali, etnitsi, di pisti shî lingvistitsi*⁶, lu garanteadză ăndreptul "s-u ufilisească a lor limbă, tu bana privată shî publică, liber shî fără minteari ică fără cari tsi s-hibă formă di discriminari".

Altu multu importantu documentu easti *Conventsia europeană ti apurari a ăndrepturlor a omlui shî libertatea fundamentală*.⁷ ăndreptul ti liber expresionari determinat cu articolu 10 a Conventsiiiljei, tu sinfunilji cu articolu 14 di idghul documentu, cafî un stat lipseashti s-lu asigureadză "...fără discriminari pi cari tsi s-hibă bază cum suntu sexul, rasa, buiaua a chealiljei, limba, pitea, minduearea politică ică cafî ună altă mindueari, origina natsională ică sotsială...". Ashî cum sta tu Declaratsia univerzală ti ăndrepturli a omlui shî tu Conventsia europeană ti apurari a ăndrepturlor a omlui shî libertatea fundamentală, Consiliulu ali Europa tu *Declaratsia ti liber expresionari shî informari* di la anlu 1982⁸, actsenteadză ca "libera expresionari shî informari easti fără di altă lipsită cu scupo developari a sotsietatiljei, developari economică, culturală shî politică a cafî unăi persoană shî easti conditsii ti niintari harmonică a grupilor tu sotsietatea, a grupilor culturali, natsiili shî comunitatea internatsională". Cu aestă easti ligată shî libera adunari shî asotsiari garantată cu articolu 11 a Conventsiiiljei europeană ti apurari a ăndrepturlor a omlui shî libertatea fundamentală.

Idghili standardi fundamentali ti libera expresionari, adunari shî asotsiari suntu determinati cu *Documentul al OSCE di Copenhaghen* aprucheat anlu 1990⁹. Documentul di Copenhaghen al OSCE, anamisa di alanti, li determineadză shî ăndrepturli a minoritătlor

⁶ UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities proclaims, <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm>

⁷ Republica Machidunia u ratifică aestă Conventsii anlu 1997 ("Fimiridă ofitsială ali Republica Machidunia" numir 11/1997), cu tsi s-featsi parti di leghislativa natsională.

⁸ Declaration on the freedom of expression and information (*Adopted by the Committee of Ministers on 29 April 1982, at its 70th Session*), http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Dec%281982%29FreedomExpr_en.asp#TopOfPage

⁹ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension, <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>

natsionali "s-fundeadzã shi s-aibã a lor institutsii ti educatsii, culturali shi di pisti, organizatsii shi asotsiatsii...". Tsicara ca mediumili explitsit nu suntu adusi a minti tu aestu standardu, s-achicãseashti ca eali scad tu institutsiili cari au roljã printsipalã tu tsãnearea shi promovarea a identitatiljei lingvisticã shi culturalã atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali. Tu cartea ti naua Europã¹⁰, apruheatã Parijlji anlu 1990, shefanjlji a statilor shi a guvernurlor a statilor-membri al OSCE actsenteadzã ca "...fãrã discriminari, cafi unã individuã ari ãndreptu ti liberã expresionari, liber asotsiari shi adunari...".

Tu articolu 10(1) a *Conventsiiljei ti apurari a minoritãtslor natsionali a Consiliulu ali Europa*¹¹ s-actsenteadzã ca statili membri au obligatsii atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali s-lã u pricãnoascã ãndreptul "s-u ufiliseascã a lor limbã minoritarã, liber shi fãrã minteari, tu bana privatã shi publicã, cu zburari shi cu ãngrãpseari". Republica Machidunia u ãnsimnã aestã Conventsii pi 25 di ciarshar, anlu 1996, a u ratificã pi 10 di aprir, anlu 1997.

Ãndreptul ti ufiliseari a limbãljei "tu bana privatã shi publicã" easti ligatã shi cu ãndreptul ti educatsii atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali pi limba a lor. Aesti ãntribãri detal suntu pretsizati tu Recomandãrli di Hag ti ãndrepturli ti educatsii a minoritãtslor natsionali, apruheatu di parti di OSCE, anlu 1996. Recomandãrli suntu ãndreapti, cu scupo ma ghini s-achicãseascã instrumentili internatsionali ligati cu ãndrepturli atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali cari suntu di mari importantsã ti apurari shi developari a a lor identitati culturalã.

Articolu 19 a *Pactului internatsional ti ãndrepturi tsivili shi polititsi*, cu cari s-garanteadzã ãndreptul ti aveari mindueari personalã, cum shi ãndreptul ta s-expresioneadzã atsea mindueari, easti punctu fundamental di iu s-ãnchiseashti s-defineadzã roljea shi loclu a mediumilor tu sotsietatea democraticã. Di unã parti, alinea 1 garanteadzã ca "cafi un ari ãndreptu ti aveari mindueari personalã...", a alinea 2, a cafi unui om lju garanteadzã ãndreptul liber "s-caftã, s-aproachã shi s-lãrdzeascã informatsii shi idei di cari tsi s-hibã turlii, fãrã diferentsã a sinurlor, cu zburari icã cu ãngrãpseari, tu formã di artã, icã pit medium cari el va lu alegã".

Articulu 10 a *Conventsiiljei europeanã ti apurari a ãndrepturlor a omlui shi libertatea fundamentalã* malju dzã ashitsi u garanteadzã libera expresionari shi extseptsia cãndu ea poati s-hibã limitatã. Statili-membri a Consiliulu ali Europa a lor sãnãtoasã consacrari pi "printsipili ti liberã expresionari shi informari ca elementu fundamental a sotsietatiljei democraticã shi pluralisticã" u confirmeadzã shi tu articolu 1 a *Declaratsiiljei ti liberã expresionari shi informari* di la anlu 1982. Tu idghul documentu, statili-membri a Consiliulu ali Europa dzãc ca "tu sfera di

¹⁰ Charter of Paris for a New Europe , <http://www.osce.org/mc/39516>

¹¹ Framework Convention for the Protection of National Minorities,
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_Text_FCNM_mk.pdf

informarea shi mas-mediumili elji adarã eforturi s-agiungã... (d.) egzistari multi diferenti, independenti shi mediumi autonomi, cari da posibilitati s-reflecteadzã diferenti idei shi mindueri".

Articolu 9(1) di *Conventsia ti apurari a minoritãtslor natsionali a Consiliulu ali Europa* actsenteadzã ca atselji cari pricad a minoritãtslor natsionali suntu liberi "s-aibã mindueari personalã shi s-aproachã shi s-lãrdzeascã informatsii shi idei pi limba minoritarã, fãrã s-measticã conducsirea publicã shi fãrã diferentsã a sinurlor..." Ashitsi, dupu aestu documentu, statili suntu obligati "s-asigureadzã, ãn cadur a a lor sistemi yiuristitsi, persoanili cari pricad a minoritãtslor natsionali, s-nu hibã discriminati ta s-agiungã pãnã di mediumili". Tu articolu 9 a *Conventsiiljei* s-actsenteadzã shi atsea ca statili "noari s-bagã cheadic ti fundari shi ufiliseari a mediumilor di presã atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali", cum shi atsea ca "tu cadurlu yiuristic ti radiolu shi televizia, va s-asigureadzã, cãt easti tu a lor puteari... atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali s-la si garanteadzã posibilitatea ti fundari shi ufiliseari mediumi cari va s-hibã tu a lor proprietati".

Tsicara ca atselji cari pricad a minoritãtslor natsionali au ãndreptu s-fundeadzã a lor mediumi privati, factu easti ca, dupu documentili internatsionali, aestu ãndreptu partsial poati s-hibã limitat di statlu. Tu articolu 9 a *Conventsiiljei* aestã, limbid s-actsenteadzã, tu sensu ca di ispeti a limitariljei naturalã a spectarlui frecventu, statlu (regulator independentu) da izini ti radio shi televizii atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali. Criteriumili ti dari izini fãrã di altu lipseashti s-hibã obiectivi shi nidiscriminatsioni, ta s-nu s-frãngã ãndreptul atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali ti fundari radio icã televizii ca medium.

Multu importantã ãntribari easti shi atsea cum minoritãtsli natsionali yin pãnã di mediumili publitsi. Articolu 9(1) di *Conventsia*, actsenteadzã ca libera expresionari atselor cari pricad a minoritãtslor natsionali achicãseashti liber lãrdzeari informatsii shi idei pi limba minoritarã, fãrã s-measticã conducsirea publicã, a atsea scljeamã ca "atselji cari pricad a minoritãtslor noari s-hibã discriminats ta s-yinã pãnã di mediumili". Articolu 9(4) a *Conventsiiljei* actsenteadzã ca shi statili au obligatsii s-ljea vãrã "metri compatibili cu scupo atselji cari pricad a minoritãtslor natsionali ma lishor s-yinã pãnã di mediumili". Aestã scljeamã ca a unã minoritati natsionalã, cari ari ma mari numir, lipseashti s-lji si asigureadzã s-aibã compatibil numir di sãhãts pi radiolu public shi pi televizia publicã. Ma, numirlu a unã minoritati natsionalã nu lipseashti s-hibã criterium unic cãndu s-adutsi detsizii ti atsea cãti sãhãts di programa lipseashti s-aibã pi radiolu shi televizia publicã. Tu situatsia cu comunitãtsli etnitsi, cari dupu numir suntu ma njits, fãrã di altã lipseashti s-asigureadzã minimum chiro shi resursi fãrã cari nu va s-poatã s-u realizeadzã programa a lor pi servislu public. Idghea ashitsi,

importantă easti s-adună găile atsea programa s-li aibă tuti componenti shi s-hibă cu calitati ta s-li umplă lipsiturli shi căftărli atsiljei comunitati etnică.

Altu aspectu importantu easti calitatea a contsănilrjei a mediumilor a minoritătlor natsionali. Tu ună dishclisă shi sotsietati democratică contsănirea tsi s-emiteadză tu mediumili nu lipseashti s-hibă sum influentsă a condutsiriljei publică. Libera expresionari, ashii cum easti garantată cu articulu 19 di Pactul internatsional ti ändrepturi tsivili shi polititsi shi cu articulu 10 di Conventsiia europeană ti apurari a ändrepturli a omlui shi libertatea fundamentală, achicăseashti ca cafii ună limitari cari poati s-u adară cari tsi s-hibă institutsii a condutsiriljei, fără di altă lipseashti s-hibă "ăngrăpsită tu nom" shi s-hibă "lipsită tu sotsietatea democratică", cu scupo s-apură: (a) ändrepturli shi reitinglu alăntori; (b) s-apură sigurantsa ică arada publică, ică sănătatea publică shi etica.

Statlu lipseashti s-asigureadză, programa pi radiolu public shi pi televizia publică cari u andreg shi cari easti adrată ti atselji cari pricad a minoritatiljei natsională, s-li reflecteadză a lor interesi shi lipsituri shi elji s-u pertsepeadză ca independentă. Tu sinfunilji cu printsiplu ti egalitati shi nidiscriminari, dupu articulu 15 a Conventsiiljei, atselji cari pricad a minoritătlor natsionali lipseashti compatibil s-partitsipeadză shi tu redactsiili a mediumilor publitsi. Aestă poati s-hibă ma completă shi ma reală prezentari a minoritătlor natsionali shi ma mari obiectivitati cându easti zbor ti informarea pit mediumili.

Analiză a regulativăljei tu RM

Pricunushtearea a ändreptului ti mediumi a comunitătlor etnitsi cari băneadză tu Republica Machidunia s-androapă pi printsipli di articulu 16 a Constitutsiiljei ali Republica Machidunia. Ma concret, tu articulu 16 s-garanteadză libera expresionari, liber zburari, public insheari shi public informari, cum shi liber fundari institutsii ti public informari. Pi ninga atsea, s-garanteadză shi liber yineari până di informatsiili, liber aprucheari shi lărdzeari a informatsiilor. La anlu 2001, dupu änsimnarea a Contractului di Ohărda, cu amandmanili constitutsionali eara alăxit shi completat shi articulu 48 di Constitutsia cu cari atselor cari pricad a comunitătlor la si garanteadză ändreptul liber s-u expresioneadză, s-u aveagljă shi s-u developeadză identitatea a lor shi caracteristishili a comunitatiljei a lor shi s-li ufilisească simbolili a comunitatiljei a lor. Cu aestu articol la si garanteadză apurari a identitatiljei etnică, culturală, lingvistică shi pitea a tutulor comunităt, cum shi ändreptul s-fundeadză institutsii

culturali, artistici, educativi, asociații și alți asociații cu scop expresiv, avizării și dezvoltării identității lor.

În prezent, drepturile a comunităților etnice în sfera de mijloci¹², legislativ erau garantate cu Nomul de radiodifuzie din anul 1997. Cu acest nume, Televiziunea și radioul machidunesc erau obligați, să țină programul în limba machidunescă, să emitească programe și în limbile a comunităților etnice (articol 45). În momentul când s-a adoptat acest nume, erau și radiourile publice pe nivel local să țină mari număr de comunități etnice. Eram, în general, obligați să emitească programe pe limbile a comunităților etnice care țină pe un loc concret.¹³ După acest nume erau împărțite și programele de radiourile și televiziunii cu proprietate privată care emite programe pe limbile a comunităților etnice. În primul rând textul a numelui avea și un soi de stimulare financiară în mijloci a comunităților etnice cu scopul de a stimula producția pe radio și TV - programe pe limba machidunescă și pe limbile a comunităților etnice. Acești metri, după documentele și rapoartele a Consiliului de radiodifuzie, erau să țină de două ani să țină mari fonduri de producție și producție de televiziunii care au avut o diversitate lingvistică cu programe diferite în mijloci.

Cu noul Nume de radiodifuzie din anul 2005, garantate drepturile a comunităților etnice în sfera de radiodifuzie erau confirmate și lărgite. În regulile fundamentale s-a stabilit ca scopul a numelui este să asigure: "...liberă expresiv în radiodifuzia ..., asigurarea intereselor a membrilor, stimularea, înțelegerea și asigurarea identității culturale, dezvoltarea educativă și științifică, stimularea dezvoltării lucrului, limba și tradiții..." (articol 2). În principiu pe care s-a bazat programul (articol 68), să țină: stimularea spiritului de toleranță, înțelegerea și înțelegerea anamiza de indivizii cu diferență originară etnică și culturală, să țină programe să promoveze diferențele culturale care sunt parte de societate, avizării și înțelegerea identității naționale, cultura lingvistică și lucrul de acasă și alți.

Dreptul de emite programe pe limbile a comunităților diferite este determinat cu articolul 82 de Nomul actual: "Radiodifuzia să emitească programul pe limba machidunescă, în situații când programul este adresat de comunitate care nu este multă, pe limba țării comunitate". Limba țării să țină și cu regula generală să țină titlul (traduceri) a programelor (articol 83), să țină traduceri a reclamelor și televiziunii spoturi (articol 104) și să țină informarea programelor pe limbile țării care nu s-a tradus (articol 83).

¹² Din anul 1991 până în prezent, în Republica Machidonia nu era Nume de mijloci de presă.

¹³ Aceste radiourile publice în primul rând cu Nomul de radiodifuzie din anul 2005 erau obligați să transforme, dar nu au mai ținut parte de eam, după procedura de privatizare care nu era ușor, să țină.

Diverzitatea lingvistică și identitatea culturală a comunităților etnice nu au mult să-și aștepte pe Radiu și Televiziunea macedonească, și de aceea ispete a legii obligative legislative sunt nu au mări. Radiu și Televiziunea macedonească au obligative să-și aștepte și să-și emitească programe de interes public cu care să-și reflecteze pluralismul în societate și pluralismul cultural în stat, și să-și conștientizeze este informativă, culturală, educativă, științifică, și sportivă și să-și relaxeze (articol 120). După aceea, cu scop să-și umple a legii funcției publice, Radiu și televiziunea macedonească au obligative: să-și dezvoltească și să-și aștepte plan în programă de interes publică și să-și aștepte și să-și emitească programe în toate segmentele a societății fără discriminare, cu aceeași va să-și adună găurile în grupurile specifice în societate; să-și adună găurile în programe să-și reflecteze ideile diferite, să-și aștepte identitatea culturală a comunităților, să-și înțelegă diferența culturală și religioasă și să-și stimuleze cultura a dialogului public, cu scop să-și înșănățească achiziția anamiza de comunități și toleranța în funcții în nișele a relațiilor anamiza de comunități în locurile multietnice și multiculturale; să-și aștepte și să-și stimuleze standardurile lingvistice și să-și zburde a tuturilor comunități în Republica Macedonia (articol 121). În același scop, serviciul public are obligative să-și emitească un serviciu de programă pe televiziune și un pe radio, pe limbile a comunităților etnice (articol 117). Pe lângă aceea, programele a Radioului și a Televiziunii macedonească fără de altă lipsă să-și umple și alți câșturi importante să-și avigleze a identității culturale a comunităților etnice: fără de altă lipsă să-și emitească nu au nișele 40% programă autentică adresată pe limbile a comunităților care nu sunt multime, încă nu au nișele 45% muzică vocal-instrumentală pe atele limbii (articol 124). Pe lângă toate acestea, Radiu și Televiziunea macedonească au obligative să-și emitească și programe pe satelit, cu scop să-și informeze comunitățile etnice de diaspora în nu au importantele evenimente în stat.

Televiziunile și radiourile private, care au izvoarele în programă în atele care pricad a vârui comunități etnice, au obligative programă complet să-și emitească pe limba atelei comunități (articol 82). Elji, idghea ashite au obligative în legătură cu aviglezearea a identității lingvistice și culturale: sunt obligative în dzuă să-și emitească nu au nișele 30% programă autentică adresată pe limba a comunității etnice și nu au nișele 30% muzică vocal-instrumentală pe atele limbii (articol 74).

Organul regulator, după Nomenclatura actuală, are obligative să-și adună găurile în stimularea pluralismului și diverzitatea a conștientizării în sfera de medii. În articolul 21 s-a zădit ca Consiliul în radiodifuzie "...adună găurile în asigurarea a libertății și a pluralismului în expresionari, în egzistarea mediilor diferite, independente și liberi, ... și în apurarea a intereselor a bănătorilor în radiodifuzie". Nici să-și iasă concursurile în nali izvoare, Consiliul are obligative să-

realizeadzã cercetari ti lipsiturli a publicãljei shi s-adarã consultatsii cu pãrtsãli cari au interes (articol 45). Di altã parti, cãndu s-ljea tu videari calitatea a datilor aplicatsii, Consiliulu ari obligatsii s-li ljea tu videari: "... janrul shi diverzitatea a temilor a contsãniriljei a programãljei, protsentul di partitsipari a programilor avtentic adrati pi limba machiduneascã icã pi limbili a comunitãtslor etnitsi cari nu suntu multsimi..., partitsipari cu programi cari va s-zburascã ti evenmenti shi situatsii di importantsã ti reghionlu pi cari va s-emiteadzã programa..., partitsipari cu programi cu cari va s-stimuleadzã developarea shi avigljearea a culturãljei natsionalã..., cum shi alti dati conditsii cari priaduc ti ... ma cvalitet realizari a ãndreptului ti informari, scljeama a lipsiturlor a publicãljei tu reonlu respectiv" (articol 51).

Cadur ghegeneral ti mediumili a ma njitslor comunitãts

Radiolu shi Televizia machiduneascã emiteadzã programi pi limbili a comunitãtsli etnitsi pi un servis ti programã pi televizii shi un srvis ti programã pi radio. Pi *Televizia machiduneascã* programili pi limbili a ma njitslor comunitãts s-emiteadzã pi A-doilu servis: pi limba arbinisheascã s-emiteadzã 98 di sãhãts programã tu stãmãnã, pi limba ãnturtseascã 16,5 di sãhãts programã tu stãmãnã, a pi limba a Romilor, pi sãrbeasca, armãneasca shi pi limba a Boshnjatslor cãti dau sãhãts programã tu stãmãnã. Pi *Radiolu machidunescu* tu stãmãna s-emiteadzã 119 di sãhãts programã pi limba arbinisheascã, 35 di sãhãts programã pi limba ãnturtseascã shi cãti 3,5 di sãhãts programã pi limba armãneasca, a Romilor, a Boshnjatslor shi pi limba sãrbeascã.

Tu meslu mai, anlu 2013, tu sectorlu privat ti radiodifuzii avea 66 di televzii shi 80 di radiostashonji. Di eali, 20 televzii shi 17 di radionuri emita programã pi limbili a comunitãtslor etnitsi.

TV	Limba pi cari s-emiteadzã programa	Reon
TV Alsat – M	arbinisheashti shi machiduneashti	pi nivel di stat
TV Era	arbinisheashti	Scopia
BTR televizia	pi limba a Romilor shi pi machiduneashti	Scopia
TV Shutel	pi limba a Romilor shi pi machiduneashti	Scopia
TV Edo	pi limba a Boshnjatslor	Scopia
TV "Due"	arbinisheashti	Gostivarlji
TV "GTB"	arbinisheashti	Gostivarlji
TV "Cegrani Media"	arbinisheashti, ãnturtseashti, machiduneashti	Gostivarlji
TV "Gurra"	arbinisheashti	Chicia

TV "Uscana"	arbinisheashti	Chicia
TV "Festa"	arbinisheashti	Cumanova
TV "Hana"	arbinisheashti	Cumanova
TV "Art Canal"	arbinisheashti	Struga
TV "Caltrina"	arbinisheashti shi machiduneashti	Struga
TV "Art"	arbinisheashti	Tetuva
TV "Koha"	arbinisheashti	Tetuva
TV "Super Scai"	arbinisheashti	Tetuva
TV "Lajani"	boshnjacã, arbinisheashti shi machiduneashti	h..Dolneni, Prilep
TV "Canal tri"	ãnturtseashti, arbinish. shi machiduneashti	Tsentar Jupa
TV "Dibra"	arbinisheashti	Debar

Radiodifuzeri comertsiali cari emiteadzã programã pi televizii pi limbili a comunitãtslor etnitsi¹⁴

Radio	Limba pi cari s-emiteadzã programa	Reon
Aracina	arbinisheashti	Scopia
Vat	arbinisheashti	Scopia
PRO-FM	arbinisheashti	Gostivarlji
Merlin	arbinisheashti	Debar
Uscana	arbinisheashti	Chicia
Iehona	arbinisheashti	Cumanova
Aljbana	arbinisheashti	Cumanova
MH	machiduneashti, sãrbeashti shi pi limba a Croatslor	Ohãrda
Besa	arbinisheashti shi machiduneashti	Prilep, h.Tsãrnilishte shi h.Dolneni
Ternipe	Pi limba a Romilor shi pi machiduneashti	Prilep
Mis 2008	ãnturtseashti shi machiduneashti	Plasnitsa
Rapi	arbinisheashti	Struga
Energhi	arbinisheashti	Struga
Bleta	arbinisheashti	Tetuva

¹⁴ Informatsii: Consiliu ti radiodifuzii, mai, anlu 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=702&Itemid=342&lang=mk

Fama	arbinisheashti	Tetuva
Focus	arbinisheashti, ãnturtseashti shi machiduneashti	Tetuva
Engels	Pi limba a Romilor shi pi machiduneashti	Shtip

Radiodifuzeri comertsiali cari emiteadzã programã pi radio pi limbili a ma njitslor komunitãts¹⁵

Tu sectorlu a mediumilor di presã, tu meslu mai, anlu 2013 dit editsii inshea patru fimiridz dzuari pi limba arbinisheascã: "Coha", "Facti", "Jurnal" shi "Laim". Editsii pi limba arbinisheascã ari shi magazinlu "Tea moderna". Di editsiili di presa pi limbili a ma njitslor komunitãts s-publicheadzã magazinili pi ãnturtseashti "*Zaman*" shi "*Ieni Balcan*".

Tu anjlji dit soni tu migdani inshirã shi online portali cari publicheadzã materiali pi limbili a komunitãtslor etnitsi. Ma mari parti di eali suntu pi limba arbinisheascã, ma mash unã parti di eali au redactsii tu Machidunii. Nica nu existeadzã online mediumi cari au redactsii tu Machidunii cari avtentic va s-publicheadzã materiali pi limbili a alãntori komunitãts etnitsi.

Aghentsia informativã di stat MIA a ljei materiali li publicheadzã shi pi limba arbinisheascã, ma nu shi pi limbili a komunitãtslor cari nu suntu multsimi. Di subiectili privati, funcsioneadzã shi unã aghentsii informativã privatã pi limba arbinisheascã (INA - Iliria News Agency).

Mediumi a komunitãtslor etnitsi - situatsii shi problemi

Tu aestã parti di analiza, prota, suntu prezentati informatsiili statistitsi ti numirlu shi prezentsa gheograficã atselor cari pricad a diferentilor komunitãts etnitsi pi teritoria ali Republica Machidunia, a dupu atsea s-da cadur ti mediumili cari emiteadzã programi pi limbili atselor komunitãts. Tu puncturli cari suntu ti diferentili komunitãts etnitsi, tu continuitet a informatsiilor statistitsi suntu prezentati shi notili ti situatsia actualã ti atsea cum s-informeadzã pi mediumili ti cafì unã komunitati, tsi li spusirã reprezentantsãlji a asotsiatsiilor tsivili tu interviuurli cari eara realizati cu elji ãn cadur alishteii analizã. Tu materialu suntu spusi shi videri pãnã cari vinirã di

¹⁵ Informatsii: Consiliu ti radiodifuzii, mai, anlu 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=703&Itemid=343&lang=mk

alti analizi shi cercetări, realizati di parti a cercetori relevanti ică organizatsii a mediumilor tu Republica Machidunia.

Dupu informatsiili di ănrregistrarea statistică dit soni a populatsiiljei realizată anlu 2002, tu Republica Machidunia avea total 2.022.547 di bânători¹⁶, ca Machedonj s-spusiră 1.297.981 di bânători, ca Arbineshi 509.083, ca Turtsă 77.959, ca Romi 53.879, ca Armănj 9.695, ca Sărghi 35.939, ca Boshnjats 17.018, a ca bânători cari pricad a alăntori comunităts etnitsi s-aspusiră 20.993 di bânători.

a) Mediumi pi limba arbinishească

Di numirlu total 509.083 di Arbineshi, nai ma mari parti băneadză Tetuva shi tu comunili di ănvărliga¹⁷ (167.158), dupu atsea Scopia shi tu comunili di anvărliga¹⁸ (132.335), Gostivarlji (54.038), Cumanuva shi Lipcovo (53.620), Chicia cu Zaias shi Oslomei (30.762), Struga (36.029) shi Debar (11.348).

Di statistica ti numirlu a mediumilor cari emiteadză programi pi limba arbinishească, spusi tu punctul di ma ninti, s-pari ca lipsiturli shi căftărli a comunitatiljei arbinishească tu Machidunii tu sfera di mediumili tu nai ma mari parti suntu umpluti. Pi programili a servislui public nai ma multi sâhăts di programa s-emiteadză pi limba alishtei comunitati. Ca exemplu, pi Programa dau a Televiziiljei machidunească ăn dzuă s-emiteadză aproapea 14 di sâhăts programă ică total 98 di sâhăts tu stămână, tu dau periodi: di la sâhatea 07:00 până la sâhatea 14:30 shi di la sâhatea 18:30 până amănat noaptea. "Aestă programă pi limba arbinishească i da posibilitati s-spună ca servis public, tsi scljeamă s- emiteadză programă cu janruri diferenti ti diferenti părtsă a publicăljei shi permanent s-emiteadză nautăts shi emisii cu debati".¹⁹ Atsea easti nai ma mari redactsii pi limbili a comunitătslor cari nu suntu multsimi ăn cadur a servislui public shi dupu numirlu atselor cari lucreadză tu aestă televizii (aproapea 32 di jurnalistsă shi redactori shi vără 40 di persoani angajats tu sfera di tehnica shi tu administratsia). Shi cvantumlu a programăljei shi resursili di oaminj shi tehnica lji da posibilitati alishtei redactsii tu mari parti s-li umplă functsiili ca un servis public a comunitatiljei etnică arbinishească. Cafî dzuă s-emiteadză shcurti flesh nautăts ninti prăndzu shi ună emisii informativă printsipală tu chiro di giunitati di sâhati, cu ahurhita di la sâhatea 18:30. Tu alanti blocuri cu programă s-emiteadză

¹⁶ Ma multi detali vedz tu publicatsia a Institutsiiljei ti statistică (pag.34). Informatsii pi: <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>

¹⁷ Vrapcishte, Bogovinje, Brvenitsa, Jelino, Teartse shi Iegunovtse.

¹⁸ Aracinovo, Studeniciani, Petrovets, Sopsishte shi Ciucer Sandevo.

¹⁹ Mitsevschi, I., Trpevsca, S. i Traicosca, J. (2013) *Raporturi di lumea paralelă: Mediumili a comunitătslor etnitsi tu Machidunii*, Scopia: Analta sculii ti jurnalizmu shi ti relatsii cu publica.

emisii documentari, show emisii, ti fumelji shi alti emisii pi limba arbinisheascã. Malju dzã ahtãri constatatsii poati s-da shi ti programa pi limba arbinisheascã pi Radiolu machidunescu, iu tu stãmãnã s-emiteadzã 119 di sãhãts programã.

Comunitatea etnicã arbinisheascã tu Machidunii ari posibilitati s-ljea informatsii shi s-mutrescã programi di numiroasili mediumi privati pi nivel di stat, reghional shi local tu reonurli iu bãneadzã Arbineshlji tu Machidunii: televizii pi nivel di stat TV "Alsat M", TV "Era", Radio "Vati" shi Radio "Aracina" (Scopia), TV "Art", TV "Coha", TV "Super Scai", Radio "Bleta", Radio "Fama" shi Radio "Focus" (Tetuva), TV "Due", TV "G", TV "Zeri shi Cegraniit" shi Radio "Pro-FM" (Gostivarlji), TV "Festa", TV "Hana", Radio "Iehona" shi Radio "Aljbana" (Cumanova), TV "Gura", TV "Uscana" shi Radio "Uscana", (Chicia), TV "Caltrina", TV "Art Canal", Radio "Rapi" shi Radio "Energi" (Struga), TV "Dibra" shi Radio "Merlin" (Debar) shi alti. Dupu compararea a distributsiiljei gheograficã a populatsiiljei cu informatsiili ti numirlu a mediumilor poati s-veadzã ca noari nitsi un reon iu bãneadzã Arbineshi, cari nu easti anvãlit cu vãrã medium privat ti radiodifuzii.

b. Mediumi pi limba ãnturtseascã

La ãnreghistrarea di la anlu 2002, ca Turtsã s-spusirã 77.959 bãnãtori ali Republica Machidunia. Turtsãlji bãneadzã tu multi locuri ti bãnari pit statlu tut, ma nai ma multu li ari Scopia shi anvãrliga di aestu cãsãbã (12.198), dupu atsea Gostivarlji (7.991), Tsentar Jupa (5.226), Plasnitsa (4.446), Radovish (4.061), Struga (3.628), Debar (2.684), Mavruva shi Rostushe (2.680), Dolneni, anvãrliga di Pãrlep (2.597), Chicia (2.430) shi ashi ma anclo.

Cara s-adarã comparari a informatsiilor demografitsi cu numirlu a mediumilor cari emiteadzã programi pi limba ãnturtseascã, poati s-aducã concluzii ca lipsiturli shi cãftãrli a comunitatiljei ãnturtseascã ti programi informativi shi alti emisii tu cari suntu involvats direct, nu suntu complet realizati. Comunitatea a Turtsãlor pi limba a lor aproachã informatsii shi mutrescu emisii, ghegeneral, di Radiolu shi Televizia machiduneascã, di ispeti ca nu existeadzã televizii shi radionuri privati pi limba ãnturtseascã pi nivel di stat icã tu reonlu anvãrliga di cãsãbãlu Scopia iu bãneadzã nai ma mari numir di Turtsã.²⁰ Mari parti di populatsia ãnturtseascã tu ma njitsli

²⁰ Mash dau televizii privati locali spusirã ca au vãrã protsentu di programã pi limba ãnturtseascã (pi ninga limba arbinisheasca shi machiduneasca): TV "Zeri shi Cegraniit" tu hoara Cegrane, Gostivarlji shi TV "Canal 3" tu Tsentar Jupa. Radio "Mis 2008" tu hoara Plasnitsa emiteadzã programã pi limba ãnturtseasca, a Radio "Focus" di Tetuva, pi ninga pi machiduneashti spusi ca ari shi programã pi limba ãnturtseascã.

locuri ti bânari pit Machidunii nu au posibilitati pi a lor limbã s-informeadzã icã s-mutreacsã alti emisii cari va li umplã a lor lipsituri informativi shi culturali.

Programili cari s-emiteadzã pi servislul public, nu suntu pi lipsitlu nivel, nitsi dupu cvantum nitsi dupu calitatea. Pi Televizia machiduneascã s-emiteadzã aproapea 2,5 di sãhãts programã ãn dzuã, tu chirolu di la sãhatea 15:30 pãnã la sãhatea 18:00, shcurti nautãts di 5 pãnã 10 di minuti shi nautãts tsentrali tu chiro di 20 pãnã 30 di minuti. Tu redactsia ari 12 di jurnalishitsã, scljeama dupu mãriljea easti a-daua redactsii a comunitãtslor ãn cadur a servislui public, ma atsea nu easti duri ta s-poaã cafì dzuã s-andreagã shi s-emiteadzã programã cu calitati. Di cercetãrli realizati di ma ninti poati s-evidenteadzã ca "redactsia noari jurnalishitsã ahãt cãt lipseashti, icã noari tricutã pit lipsitili treninzi... (shi) ca calitatea a emisilor a jurnalishitsãlor poati s-hibã ma buni shi ma multu orientati cãtrã temili tsivili".²¹ Redactsia ãnturtseascã, cum shi alanti ma njits redactsii a servislui public, s-strãvãseashti cu problemi tehniatsi. "Problem easti, ca exemplu dutsearea a jurnalishitsãlor pãnã la loclu a evenmentului shi napoi, aveari compiueter shi Internet shi ashi ma anclo, ...lipsiti suntu treninzi ti informari multietnicã, ma ... nai ma importantã easti s-ãnveatsã jurnalizmu profesional".²²

Problem cu niaveari capatsiteti tehniatsi shi a lor nicompatibil ampãrtsari tu servislul public ti radiodifuzii lu confirmeadzã shi di la comunitatea etnicã ãnturtseascã. "Prota lucru dipiseashti redactsia pi limba machiduneascã, dupu atsea redactsia pi limba arbinisheascã shi dupu atsea, cara s-armãnã chiro ti redactsia pi limba ãnturtseascã..."²³ Di altã parti, redactsia pi limba ãnturtseascã ari interes s-informeadzã ti temi ligati cu aestã comunitati etnicã, ma mamãrli mediumi nu spun interes s-informeadzã ti aesti ãntribãri. S-duceashti ca mash cara s-facã tsiva extraordinar, atumtsea vãrã di mediumili spun interes s-informeadzã ti ãntribãrli ligati cu comunitatea etnicã ãnturtseascã. "...Icã, cara s-aibã problem anamisa di Machidonjli shi Arbineshlji, vãrã conflictu, na ãntreabã di a curi parti him".²⁴ A problem easti shi bariera lingvisticã, scljeama atsea tsi programa pi limba ãnturtseascã nu poati s-u mutreascã atselji cari picrad alãntori comunitãts etniatsi cari nu u cãnoscu limba. Di aoatsi, s-constateadzã ca fãrã di altã easti lipsitã s-adarã tradutsiri a suplimentilor, scljeama temili cari s-analizeadzã tu redactsia pi limba ãnturtseascã.

²¹ Mitsevschi, I., Trpevsca, S. i Traicosca, J. (2013) *Raporturi di lumea paralelã: Mediumili a comunitãtslor etniatsi tu Machidunii*, Scopia: Analta sculii ti jurnalizmu shi ti relatsii cu publica.

²² Ibidem.

²³ Tsitat di interviulu cu Eran Hasipi, Asotsiatsii a jurnalishitsãlor Turtsã tu Republica Machidunia, realizat pi 11 di ciarshar, anlu 2013.

²⁴ Ibidem

c. Mediumi pi limba a Romilor

Numirlu total a Romilor dupu ănreghistrarea dit soni di la anlu 2002 eara 53.879 di bătători. Populatsii di Romili ari pit tută Machidunii, ma nai ma mari contsentratsii di Romili ari Scopia (23.903), dupu atsea Părlep (4.443), Cumanova (4.256), Tetuva (2.357) shi Shtip (2.195). Programi pi limba a Romilor s-emiteadză shi pi Televizia machidunească shi pi Radiolu machidunescu (cătî dau săhăts tu stămănă), a Machidunia easti ună di protili stati tu cari eara dati izini a protilor televizii shi radionuri privati ti emitari programi pi limba a Romilor. Tu aestu momentu, ari dau televizii privati reghionali di Scopia - *TV "BTR"* shi *TV "Shutel"* shi dau radionuri locali - *Radio "Ternipe"* di Părlep shi *Radio "Engels"* di Shtip.

Programa pi limba a Romilor pi Televizia machidunească, cari ahurhi la anlu 1991, easti mash giunitati săhati ăn dzuă, shi atsea trei ori tu stămănă (martsă, gioi shi sămbătă). Emisia "Biandipe" noari permanent programă structurală, noari permanent nautăts, shi nu s-shtii cāndu s-emiteadză informatsii, a cāndu vără altă contsăniri. Ispetea ti atsea easti ca noari lăcrători ahăt căt easti lipsită (ari mash doi lăcrători) shi tehnica ti realizari a obligatsiilor. Tu trei termini di giunitati săhati tu stămănă, mash ună oară s-emiteadză suplimenti informativi cari suntu tu njic numir shi cari ghegeneral au functsii s-informeadză ti activitătisli ordinari a organilor di condutsirea. Di ispeti ca nu avea a lor programă, la anlu 2012, tu terminlu ali "Biandipe", ăndau ori eara emitată emisii informativă a unui radiodifuzer comertsial. "Aestă situatsii ...poati s-explicheadză ca dimăndari cari comunitatea tsi easti multsimi (ică statlu), pit servislul public, u pitreatsi pănă la bătătorlji Romi - ca nu adună serioz găile ti elji, ca nu u valorizeadză cultura a lor cu informari pi limba a Romilor shi tu soni nu adună găile ti a lor integrari tu sotsietatea".²⁵

Tu cāsăbadzljji Cumanova shi Tetuva noari nitsi un medium privat pi limba a Romilor, a ăntribari easti desi dauli radionuri tu reonili di Shtip shi Părlep poati s-li umplă lipsiturli informativi a Romilor, nica ma multu cara s-ljea tu videari factul ca elji ghegeneral emiteadză programi cu muzică. Dauli televizii pi limba a Romilor tu reonlu a cāsăbăului Scopia cu anj di dzăli napoi s-străvăsescu cu niaveari finansii shi nu suntu tu situatsii s-emiteadză programă diferentă cu anatu calitet. Scljeama, poati s-constateadză ca nitsi servislul public nitsi mediumili privati pi limba a Romilor, di ispeti diferentă, nu poati s-li realizeadză ăndrepturli a comunitatiljei a Romilor tu sfera di mediumili.

Tu aestu momentu, tu Republica Machidunia nu s-publicheadză mediumi di presă pi limba a Romilor. Avea eforturi ti publicari fimiridă dzuară ("*Roma Taims*"), ma di ispeti a

²⁵ Ibidem.

problemlui cu finansiile, s-asteasi anlu 2008. Ȃndau radionuri privati pi limba a Romilor, idghea ashitsi, u trapsirȃ cȃftarea ti izini di ispeti ca nu putea s-alumtȃ cu concurenȃtia pi pȃzarea. Tu redacȃsia pi limba a Romilor tu Radiolu machidunescu lucreadzȃ mash unȃ persoanȃ.

Politica ti informari pi limba a Romilor pi Televizia machiduneascȃ s-lugurseashti ca nu easti alȃxitȃ nica di la anjlji 90 di eta tricutȃ. Noari emisii documentari shi altȃ turlii di programȃ cu caracter educativ. "Avea chiro cȃndu pi programa pi limba a Romilor pi Televizia machiduneascȃ s-emitu mash muzicȃ, tsi priadutsi s-hibȃ niatractivȃ ti mutreari".²⁶ Di altȃ parti, s-mindueashti ca shi singurlijji redactori suntu sum presii shi suntu ampȃrtsȃts anamisȃ di lipsitura ta s-realizeadzȃ intereslu a nicuchirlui a mediumlui (cara s-hibȃ medium privat) icȃ a politicȃljei, cum shi intereslu a publicȃljei.

Di altȃ parti, s-ducheashti niifhȃristuseari di moduslu cum s-prezenteadzȃ comunitatea a Romilor, ghegeneral tu mediumili natsionali. Informarea, cum spuni sectorlu tsivil, nai ma multi ori easti stereotipȃ, a evenmentili "s-ȃnbupsescu" cu politica shi niaveari informatsii esentsiali. "Cara s-adrȃ vȃrȃ delictu, nu s-spuni cu initialsii, ma s-dzȃtsi reprezentantu a comunitatiljei a Romilor. Desi lipseashti s-spunȃ ca easti Rom?"²⁷ Multi ori noari vreari ti informari ti temi ligati cu comunitatea a Romilor, a s-informeadzȃ cȃndu atsea dzuȃ noari evenmenti atractivi ti emitari. Shi tu misticatili redacȃsiei, cafu un informeadzȃ ti a lui comunitati, a redactorlijji tu soni au puteari ta s-aducȃ detsizii. Romili, multi ori ca alternativȃ li ufilisescu mediumi sotsiali ti spuneari shi alȃxeari informatsii ligati cu aestȃ comunitati.

Reprezentantsȃlji a sectorlui nigubernamental da propuniri tu Radiolu shi Televizia machiduneascȃ icȃ tu mediumili comertsiali s-andreagȃ ahorghea programȃ iu va s-partitsipeadzȃ sectorlu tsivil, cari va li prezenteadzȃ tuti comunitȃts etnitsi. "Lipsiti suntu shi debati, s-zburascȃ ti comunitȃtsli etnitsi, ta-s veadȃ tuti culturi shi traditsii".²⁸

d. Mediumi pi limba armȃneascȃ

Di comunitatea armȃneascȃ, nai ma multȃ bȃneadzȃ Scopia (2.557), dupu atsea Shtip (2.074), Bituli (1.270), Crushuva (1.020) shi ashu ma anclo. Programi pi limba armȃneascȃ s-emituadzȃ mash pi Televizia machiduneascȃ shi pi Radiolu machidunescu (cȃti dau sȃhȃts tu

²⁶ Tsitat di interviulu cu prezidentul a satsatȃljei a bȃnȃtorlor INSOC Samet Schenderi, realizat pi 6 di ciarshar, anlu 2013.

²⁷ Tsitat di interviulu cu prezidentul a satsatȃljei a bȃnȃtorlor Drom Ahmet Iasharovschi, realizat pi 21 di augustu, anlu 2013.

²⁸ Ibidem

stămână). Noari nitsi un medium privat tu Republica Machidunia cari spusi ca va s-emiteadză programă pi radio ică pi televizii, nitsi s-publicheadză fimiridă ică magazin pi limba armânească.

Programa pi limba armânească pi Televizia machidunească s-emiteadză ca programa cu bloc-colaj sum numa "Scănteau". Emisia easti giunitati di sâhati, a s-emiteadză luna, njercurea shi vinirea. Noari structură permanentă, s-emiteadză muzică, suplimenti ti sârbătorli ică alti evenmenti importanti ti Armânjli ică discusii cu oaspits tu studiulu. Redactsia ari trei lăcrători, tsi zburashti ti njiclu potentsial ti realizari a functsiiljei informativă. Idghea ca shi alanti ma njits redactsii tu Televizia machidunească (a Romilor shi sârbeasca), redactsia noari multu suplimenti informativi ta s-apândăsească a lipsiturilor a comunitatiljei armânească. Suplimentili nai ma multu suntu cu scupo promovari a culturăljei shi agiundzerli a Armânjlor tu Republica Machidunia. Redactsia ari trei lăcrători shi s-străvăseashti cu idghili problemi cu niaveari resursi tehniști shi trening idghea ca shi alanti ma njits redactsii tu Televizia machidunească. "Idghea ca ti redactsia a Romilor, shi aoatsi concluzii ghegenerală easti ca servislul public nu u realizeadză obligatsia a lui s-li realizeadză lipsiturli informativi a ma njitslor comunităts etnitsi tu cari scad shi Armânjli tu Republica Machidunia".²⁹

Problem easti shi factul ca programa pi limba armânească pi Televizia machidunească s-emiteadză tu termini cându nu poati s-hibă nutrită di ma mari parti di populatsia . Idghea ashitsi, problem easti shi niavearea capatsiteti tehniști shi oaminj ti tradutsiri a programăljei pi limba machidunească.

Shi ti aestă comunitati, ghegeneral, noari informatsii pit mediumili, titsi alantsă nu pot s-cănoască cu a ljei cultură shi cu evenmentili importanti. "Comunitatea armânească easti integrată tu sotsietatea, ma noari public prezentari a culturăljei a ljei pit mediumili... Nu am remarcă ti moduslu ti prezentarea alishtei comunitati pit mediumili, di ispeti ca tsiva nu s-spuni, nitsi tu conotatsii pozitivă, nitsi tu conotatsii negativă."³⁰

e. Mediumi pi limba sârbească

La ânreghistrarea di la anlu 2002, 35.939 di bânători s-spusiră ca Sârghi. Nai ma mari numir di elji băneadză Scopia (14298), dupu atsea Cumanova (9.062), shi Ciucer Sandevo, ânvărliga di Scopia (2.426). Idghea ca shi comunitatea armânească, ashitsi shi comunitatea

²⁹ Mitsevschi, I., Trpevsca, S. i Traicosca, J. (2013) *Raporturi di lumea paralelă: Mediumili a comunitătslor etnitsi tu Machidunii*, Scopia: Analta sculii ti jurnalizmu shi ti relatsii cu publica.

³⁰ Tsitat di interviulu cu Stoian Tashcov, prezidentu a Ligăljei a Armânjlor dit Machidunii, realizat pi 5 di ciarshar, anlu 2013.

sârbească, ti evenmentili di acasă s-informeadzã ninti tut di programili a Radiolui shi Televizia machidunească (cãti 2 sãhãts tu stãmãnã).³¹.

Redactsia pi limba sârbească, cum shi alanti ma njits redactsia a servislui public, nu emiteadzã nautãts, ma unã emisii ca magazin ("Vidic") cari s-emiteadzã luna, njercurea shi vinirea. Nu s-emiteadzã nautãts clasitsi, ma suplimenti pi temi diferenti, importanti evenmenti istoritsi icã agiundzeri actuali culturali a Sãrghilor tu Machidunii icã tu statili vitsini. Tu redactsia tu aestu momentu ari trei lãcrãtori jurnalistsã, tsicara ca ma ninti lucra ma multsã inshi. Shi aestã redactsii s-strãvãseashti cu mãri problemi cum shi redactsia a Romilor, armãneasca shi a Boshnjatslor - chirolu ti emitari programã easti shcurtu, niaveari jurnalistsã, niaveari oaminj angajats tu tehnica shi resursi, niaveari trening ti lãcrãtorlji. "Redactsia ari roljã di apunti culturalã anamisa di Sãrghilji dit Machidunii shi statlu matic shi promotor a valorlor sãrbeshtsã culturali shi istoria... s-pari ca shi aoatsi noari interes ti problemili reali a bãnãtorlor machiduneshtsã cu natsionalitatea sârbească..."³²

Reprezentantsãlji a sectorului tsivil suntu pi mindueari ca emisia cum easti magazinlu "Vidic" tu mari parti li ãnvãleashti activitãtsli a partiiljei politicã cari partitsipeadzã tu nai ma analta condutsiri. Noari cercetari jurnalisticã, a ma ahãndos tretman a temilor ligati cu comunitatea sârbească s-ducheashti mash di parti a reporterlor a mediumilor sãrbeshtsã di statlu. Ca ispeti ti niaveari suplimenti actuali ligati cu comunitatea sârbească, pi ninga niaveari resursi, s-actsenteadzã shi niaveari vreami la jurnalistsãlji shi redactorlji. Emisia ("Vidic") nu analizeadzã cana problematicã, noari debatã, a tu sensu educativ nu developeadzã nitsi unã nau perspectivã shi videari a problemilor".³³

Reprezentantu a comunitãtiljei sârbească tu Republica Machidunia mindueashti ca tut ma niheam ari jurnalistsã cari serioz s-angajeadzã tu sfera di cultura. "Ma multili comunitãts a lor identati u aveglju pit cultura. Unã comunitati poati s-adarã programã culturalã shi di artã cu nai ma mari calitati, a tu mediumili ti atsea s-da multu niheam informatzii"³⁴ Problemlu cari ghegeneral s-ducheashti easti niaverai interes tu mediumili ti alantsã, a atsea "va s-reflecteadzã shi tu anjlji tsi yin".³⁵ Dimãndãrlji di comunitatea sârbească tu Machidunii suntu s-la si agiutã a comunitãtslor

³¹ Mash un radion local privat (MH di Ohãrda) spusi ca emiteadzã programã pi limba srbească. Ma, dupu informatziili statistitsi Ohãrda malju dzã shi noari Sãrghi.

³² Ibidem.

³³ Tsitat di interviulu cu Milutin Stancich, prezidentu a Tsentrului cultural-informativ a Sãrghilor tu Republica Machidunia "Spona", realizat pi 5 di ciarshar, anlu 2013.

³⁴ Tsitat di interviulu cu Gordana Iovich - Stoicovsca, prezidnetã a Comunitãtiljei sârbească tu Machidunii.

³⁵ Ibidem

s-darã a lor programi. "Cara s-zburãm ti sotsietati modernã tu cari s-tinjisescu minoritãtsli, nu putem s-li bågãm nanaparti mediumili shi lipsiturli a comunitãtslor s-poaã s-prezenteadzã".³⁶

f. Mediumi pi limba a Boshnjatslor

Ca Boshnjats tu Machidunii, la ânreghistrarea di la anlu 2002, s-spuserã 17.018 di bãnãtori. Nai ma multsã lji ari Scopia shi anvãrliga di Scopia (10.689), dupu atsea Veles (2.406) shi Dolneni, Pãrlep (2.380). Programi pi limba a Boshnjatslor s-emiteadzã pi servislul public - pi Radiolu shi Televizia machiduneascã (cãti dau sãhãts tu stãmãnã), ma shi pi dau televizii privati - TV "Edo" di Scopia shi TV "Lajani" di h.Dolneni. Dupu numirlu a mediumilor, s-pari ca aestã comunitati ari ma mari posibilitati ti realizari a a lor ândrepturi lingvistitsi shi culturali tu sfera di mediumili. Ma, cãndu easti zbor ti calitatea a programilor shi janrurli cari s-emiteadzã, nu poati s-aducã idghea concluzii.

Programa pi limba a Boshnjatslor ân cadur a servislui public easti unã di nai ma tinirili tu servislul public, cari ahurhi anlu 2006. Ari trei lãcrãtori shi s-strãvãseashti cu idghili problemi cum shi comunitatea sãrbeascã, armãneascã shi a Romilor - niconstanti termini ti emitari, niinformari cafi dzuã, niaveari tehnicã shi oaminj angajats tu sectorlu di tehnica, ma njicã posibilitati ti ufiliseari a resursilor comuni. S-emiteadzã un bloc di programã ("Sehara"), martsã shi gioia shi nica un termin di giunitati sãhati ti vichend. Tu aestu bloc di programã niheam s-emiteadzã informatsii, cari ghegeneral, anvãlescu evenmenti di lumea shi di Bosna shi Hertsegovina. Multu niheam s-informeadzã ti evenmentili di acasã ân ligãturã cu comunitatea a Boshnjatslor tu Machidunii. S-emiteadzã shi veclji emisii. Tu aestã redactsii s-ari faptã jurnalistsãlji singuri s-hãrgeascã pãradz ta s-li anvãleascã hãrgili ti tehnica cu scupo s-informeadzã ti ma importanti evenmenti.

Shi reprezentantul di sectorlu tsivil cari pricadi a comunitatiljei a Boshnjatslor cu cari eara adrat interviu ca problem lu actsenteadzã factul tsi programa pi limba a Boshnjatslor pi Televizia machiduneascã s-emiteadzã tu termini cãndu ea nu poati s-hibã mutritã di ma mari parti di populatsia. "Nu s-informeadzã ti problemi reali shi ântribãri ligati cu comunitatea, a multi ori s-emiteadzã mash muzicã icã vãrã cama veclji emisii. Noari tsiva tsi tu aestu momentu easti actualã".³⁷

³⁶ Ibidem

³⁷ Tsitat di interviulu cu Almira Papich, prezidnetu a sutsatãljei Shadravan pi 6 di ciarshar, anlu 2013.

Reprezentantă di la Asotsiatsia a bănătorlor ti proiectari, educatsii shi developari a culturăljei a Boshnjatslor tu Machidunii BECA mindueashti ca "gheneral tuti redactsii în cadur a resursilor tsi la suntu dati, real li anvălescu tuti problemi a comunitătslor, shi atsea dupu standardili profesionali."³⁸ Ea mindueashti ca servislul public ari multu importantă roljă shi easti factor ti cohezii tu sotsietatea shi dimăndă "conditsiili ti lucru s-hibă ma buni, s-lărdzească redactsiili cu ma multsă oaminj, cum shi alăxeari a terminlul ti emitari shi programa s-emiteadză dixearea."³⁹

Di altă parti, cu s-cupo s-crească intereslu la alanti mediumi s-informeadză ti aestă comunitati, fără di altă easti lipsită la evenmentili tsi li organizeadză aestă comunitati, s-involveadză shi cânăscuti shi tinjisiti persoani tu sotsietatea, cu scupo s-stimuleadză intereslu a mediumilor.

g. Āndrepturi a comunitătslor etnitsi cari nu suntu adushi a minti tu Constitutsia

La ănregistrearea di la anlu 2002, 20.993 di bănători s-spuseră ca pricad a vărnu ai comunităts etnitsi. Noari nitsi un medium ti radiodifuzii cari emiteadză programi pi limbili a vărnu di comunitătsli etnitsi cari nu suntu adusi a minti tu Constitutsia.⁴⁰ Nu easti identificat nitsi medium di presă cari publiceadză contsăniri avtentică dit Republica Machidunia pi vără di limbili alushtor comunităts.

Tu mediumili multu niheam s-publicheadză informatsii ti comunitătsli etnitsi cari nu suntu adusi a minti tu Preambula a Constitutsiiljei ică s-da informatsii cari nu u reflecteadză situatsia reală ti elji. "Ari mari disproportsii ăn ligătură cu atsea cât s-bagă angatan pi comunitatea etnică arbinishească tu servislul public, a cât a tutulor alanti comunităts."⁴¹ Shi aoatsi s-da nota ca pi servislul public mari influentsă ari multsimea parlamentară shi ca mediumili s-featsiră arenă ti alumtari politică. Pi ninga atsea, mediumili multi ori pi lucrărlu mutrescu etnocsentric shi fără s-aibă comunicatsii interculturală.

³⁸ Tsitat di interviulu cu Bisera Pepich, prezidentă a asotsiatsiiljei BECA, realizat pi 10 di yizmăciunj, anlu 2013.

³⁹ Ibidem

⁴⁰ Exeptsii easti Radio "MH" di Ohărda cari ari spusă ca emiteadză programă shi pi limba croatică, ma ninti tut aoatsi s-mindueashti pi muzică, a nu ti zburari tu programa.

⁴¹ Tsitat di interviulu cu Rubin Zemon, secretar gheneral a Aliansăljei a Eghipcheanjlor pi Balcan, realizat pi 5 di ciarshar, anlu 2013.

Concluzii generale shi dimândări

Constatatia ca mediumii poati s-priaducă ti dezvoltari a sotsietatildei shi cohezii easti sigura. Atsea u confirmară shi spunerli atselor cu cari eara adrati intervuiu ca persoani cari pricad a comunitătslor cari nu suntu multsimi tu Republica Machidunia, cum shi expertsălji internatsionali shi persoanili cari lucrează tu aestă sfera.

S-constatează ca easti lipsită **continuari shi intenzivari a dialogului** ti ântribărli ligati cu informarea ti comunitătslor etnitsi tu statlu. Tu atsel contextu, easti dimândarea ti involvari **ma multsă acteri** tu ahtari **dialog public**, anamisa di cari, reprezentantsă a institutsiilor di stat, sectorlu tsivil, institutsiili educativi, jurnalistsălji, redactorlji shi condutsirea a mediumilor shi ashî ma anclo. Scupolu alushtor discusii va s-hibă permanent alăxeari practichi shi loari tu videari a ântribărlor actuali ligati cu informarea ti comunitătsli cari nu suntu multsimi tu statlu.

Concluzia a tutulor easti ca **mediumili** nai ma multu lipseashti s-ufilisească **ca loc ti alăxeari informatsii anamisa di singurili comunităts, ma shi cu institutsiili**, cu scupo ma lishor s-identificheadză problemili cu cari s-străvăsescu. Tu idghu chiro, lipsită easti shi **permanent shi tu continuitet comunicatsii cu sectorlu tsivil**. Colaborarea achicăseashti asigurari permanent shi la chiro informatsii di importantsă ti deferentili comunităts etnitsi, până di angajari tu proecti shi programi comuni cu scupo ma bun dialog intercultural shi afirmari a diverzitatildei pit mediumili. Ari lipsitură di **ma sânătoasă ligari shi alăxeari informatsii anamisa di mediumili a comunitătslor etnitsi, sectorlu tsivil shi "meintrim" mediumili**. Sectorlu tsivil poati s-priaducă ti ma profesional shi ma obiectiv informari ti diferentili comunităts etnitsi cu amintari sustsâniri finansială ti analiză a temilor spetsifitsi cari suntu di interes a comunitătslor, cu scupo s-tragă atentsia shi a mediumilor.

S-ducheashti shi atsea ca jurnalistsălji nu au educatsii compatibilă, a nai ma multu tu sfera a comunicatsiilor interculturali shi informarea ti diverzitatea. Agiutor tu aestă sfera poati s-asigurează shi di la institutsiili educativi cari au resursi shi expertiză ti aesti temi. Pi ninga **educatsia formală** shi ligarea cu institutsiili ti analtă educatsii, cu scupo s-năstreacă aestu problem, colaborari poati s-realizează shi **cu sectorlu tsivil tu educatsia** tu aestă sferă. **Shi tu singurili redactsii** poati s-fundeadză timuri ti trening ti profesional informari ti diverzităttsli pit ufilisearea a ashî dzăslu sistem cu mentor.

Tu redactsiili fără di altă easti lipsită s-implementeadză shi **reguli ti tinjiseari a standardilor ti informari profesională**, cari va li acatsă shi **valorli etnitsi** ti tinjiseari a

incluzivitatiljei shi cohezia sotsială. Atsea poati s-hibă regulată cu adutseari **codexi etitsi shi mehanizmi ti autoregulari** tu redactsiili ică ca **printsipi/declaratsii/urnimii ti informari ti diverzitatea**. Tu aesti documenti poati s-aibă shi urnimii s-nu s-ufilisească nitinjisită zburari, iu va s-da shi exempli compatibili dit statlu shi di tu xeani. Tu andridzearea alushtor documenti poati s-aibă colaborari cu sutsătsli a bânătorlor, asotsiatsii, partneri tu sfera a educatsiiljei tu statlu shi tu xeani, cu tsi va s-asigureadză alăxeari a shterlor tu continuitati shi dishtiptari a conshtintsăljei tu aestu contextu.

Di altă parti, tu functsii va s-hibă s-adară **structuri interni (ică externi)** di jurnalishtsă, redactori, reprezentantsă a sectorului tsivil, cum shi nicuchiri **cari va u observeadză calitatea a informariiljei ti diverzităttsli** shi va s-da curaji ti ufiliseari a nai ma bunilor practichi. Cu atsea va s-priaducă s-crească calitatea a informariiljei ti diverzităttsli tu redactsiili. Tu idghu chiro atsea va s-priaducă ti crishteari a colaboratsiiljei anamisa di acterlji diferenti shi contributsii ti ânsănătusheari a dialoglui intercultural. Aestă observari, va s-hibă nai ma importantă tu situatsii cându s-informeadză ti ântribări senzibili ică ti ântribări cari poati s-priaducă tenzii la bânătorlji.

Idghea ashitsi, ca functsionali s-vidzură shi practichili **a productsiilor comuni a emisiilor anamisa di jurnalishtsălji di comunităttsli cari suntu multsimi shi cari nu suntu multsimi tu statlu a nostu**. Atsea lipsitură s-uchi shi pit interviuurli cu reprezentantsălji a sectorului tsivil shi expertsălji ti aesti ântribări acasă shi pi nivel internatsional. Di sectorlu tsivil, idghea ashitsi, s-da propuniri **s-adară emisii cari va s-emiteadză ună oară tu mes pi Televizia machidunească shi pi Radiolu machidunescu**, a curi scupo va s-hibă prezentari a comunităttslor diferenti tu statlu, ta s-poată ma ghini s-lji cănoască. Ca bun exemplu easti emisia "Prizma" pi Televizia ali Croatsii.

Ahurhearea a **colaboratsiiljei cu mediumili tu statlu shi tu xeani** ti initsiativi ligati cu dialoglu intercultural shi diverzităttsli shi cu scupo realizari alăxeari a nai ma bunilor practichi shi ândridzeari urnimii, idghea ashitsi, va s-hibă tu functsii ti agiundzeari alăxeri pozitivi tu redactsiili. Ăn ligătură cu aestă, va s-hibă ghini singurli mediumi cara s-adară **bază di programi/initsiativi/proecti ti ma bună informari a diverzităttslor shi dialoglu intercultural**. Aestă poati s-achicăsească shi sustsăniri shi realizatsii a initsiativilor ti ma bună educatsii shi conshtintsa ân ligătură cu informarea pit mediumili ti comunităttsli etnitsi.

Ufilisarea a nalilor mreji sotsiali da posibilitati ti ma urghent alăxeari a informatsiilor shi urghent identificari a temilor cari lipseashti ma detal s-hibă analizati tu redactsiili. Implementari **strimtu "linku" cu bânătorlji** tu adunarea ahtări informatsii da posibilitati ti

developari a mediumilor. Idghea ashitsi, permanent lipseashti s-adară **ajurari a web-frândzâljei a Radiolui shi a Televiziiljei machidunească.**

Tu redactsiili poati s-ufilisească shi nali **formati shi tehniche ti titli** shi verzii multilingvistitsi **a suplimentilor**, cu scupo programa s-poață s-hibă nutrită di tsi ma mari numir di bânători tu statlu. Tu ma multili stati pit Europa s-ufilisescu practichi a "multilingvizmului" tu vără di programili a mediumilor natsionali. Partitsipantsâlji a Forumlui partitsipativ organizat di Aghentsia ti realizari a ândrepturilor a comunitâtslor pi 20 di ciarshar spusiră ca easti lipsită adrari arhivă **efectivă shi sistematizată a emitatilor shi reghistratilor materiali pi RTVM.**

Pi ninga atsea, s-da propuniri **terminlu ti emitari a programilor pi limbili a comunitâtslor etnitsi cari nu suntu multsimi s-alăxească shi s-hibă cama amănat**, cu tsi va s-asigureadză ma mari publică.

Easti lipsită s-află finansii **ti ma mari promovari a programilor pi limbili a comunitâtslor etnitsi** tu Radiolu shi Televizia machidunească, cu scupo ma larga publică s-cănoască cu a lor existari. Gheneral, ari lipsitură di **analiză pretsiză a finansiilor, resursili cu tehnica shi lăcrători cu cari lucreadză redactsiili** pi limbili a grupilor etnitsi, cu scupo ma ghini adrari paln ti realizari a programâljei.

Va s-hibă nica ma ghini shi **mediumili comertsiali cara s-da initsiativă ti emisii ti comunitâtsli etnitsi**, cu asigurari tradutsiri.

Adrari **fondu ti dari premii** ti mediumili cari publiceadză profesional lucrati storii ligati cu diverzitatea shi dialoglu intercultural va s-priaducă ti sustsâniri a lucrariiljei profesională pi aestu câmpu shi crishteari a standardilor tu raporturli jurnalistsi.

Adrarea **programi shi posibilitâts ti praxă shi volonteri** atselor cari suntu cu diplomă ică studentsâlji ti jurnalizmu tu anjlji dit soni di studiili di diferentili grupi etnitsi tu mediumili va s-hibă nica ună bună praxă tu afirmarea a diverzitatiljei.